

Excavacions arqueològiques en el solar de l'antic col·legi dels Maristes (Girona)

Xavier ALBERCH (*),
Lluís-Esteve CASELLAS (*),
Montserrat MATARÓ (*),
Jordi MERINO (*)

ABSTRACT

The site of the former Maristes College in Girona is in the middle of what is now the present day Old Quarter, at the southernmost extremity of the old Roman and Medieval City. The archaeological intervention was carried out for six months between 1987 and 1989 and presented here uncovered interesting remains of the medieval and modern City contributing new information about the topography and historical expansion of the City.

Key words: Girona, Maristes, Urban Archaeology, Medieval.

1. LA PROBLEMÀTICA DE L'ARQUEOLOGIA URBANA: EL CAS DELS MARISTES

Problemàtica de l'arqueologia urbana

El coneixement de l'antiga ocupació de la ciutat de Girona a partir de la pràctica arqueològica entesa com a tal comença amb les excavacions de Serra Ràfols, portades a terme els anys 1930 i 1931. D'aquesta data ençà, les intervencions realitzades han estat força puntuals, a càrrec sobretot del Dr. Miquel Oliva i Prat i els seus col·laboradors, si bé que en els darrers anys han augmentat considerablement, especialment des de l'any 1986: Sant Feliu, les Àligues i Montilivi (1986), Torre Gironella (1987), Caserna d'Alemanys (1988), l'antic col·legi dels Maristes (1988-1990), els Banys Àrabs (1990-1992) i l'Hotel dels Italians (1991). Aquests darrers treballs d'excavació responen, majoritàriament, a treballs d'urgència, que són una conseqüència no sempre immediata del canvi d'orientació o planificació urbanística.

Cada un d'aquests jaciments presenta unes característiques particulars, però tots ells es veuen afectats per un conjunt de problemes que els són comuns. Alguns d'ells possiblement es podrien solucionar amb una anàlisi prèvia de la situació. En aquest sentit, podem parlar d'un marc teòric que té com a punt de partida la recent realització d'un estudi d'alguns dels cascs antics dels nuclis urbans actuals, amb la conse-

guent prevenció i protecció de les zones històricament significatives. Això hauria de permetre establir unes línies obertes d'investigació comunes en tota intervenció en un mateix nucli urbà, que deixés de banda la improvisació del *salvament* per centrar-se en un programa concret. S'imposa, doncs, la necessitat d'una lectura àmplia del registre arqueològic, no tan sols a nivell horitzontal sinó també vertical de les estructures visibles, que trenqui amb les freqüents limitacions d'intervencions espacialment reduïdes, ja que si la contextualització en tota troballa arqueològica és bàsica, en el cas de l'arqueologia urbana és del tot imprescindible per a una correcta interpretació i comprensió de la història de la ciutat.

Una altra qüestió força delicada i directament relacionada amb el punt precedent és el del marc físic on s'han de centrar aquests estudis previs entès des d'una perspectiva històrica. Tradicionalment, tant les institucions com els mateixos professionals de l'arqueologia s'havien deixat enlluernar per les descobertes més espectaculars que, massa sovint, limitaven l'interès de les intervencions fins a finals d'època romana. Sortosament aquestes s'han estès a d'altres períodes, però, malgrat tot, establir una línia que defineixi l'interès o no d'una troballa arqueològica, sobretot si la seva cronologia és més moderna, continua essent font de discussions. Discussions que s'accentuen molt més a mesura que això comporta l'expansió de la zona a controlar més enllà dels nuclis antics de les ciutats. Exemples d'aquesta ambigua situació els trobem en la relativa sorpresa que provoquen les troballes fora de les zones protegides: l'Hotel dels Italians (1991), una

(*) Col·laborador del Centre d'Investigacions Arqueològiques de Girona.

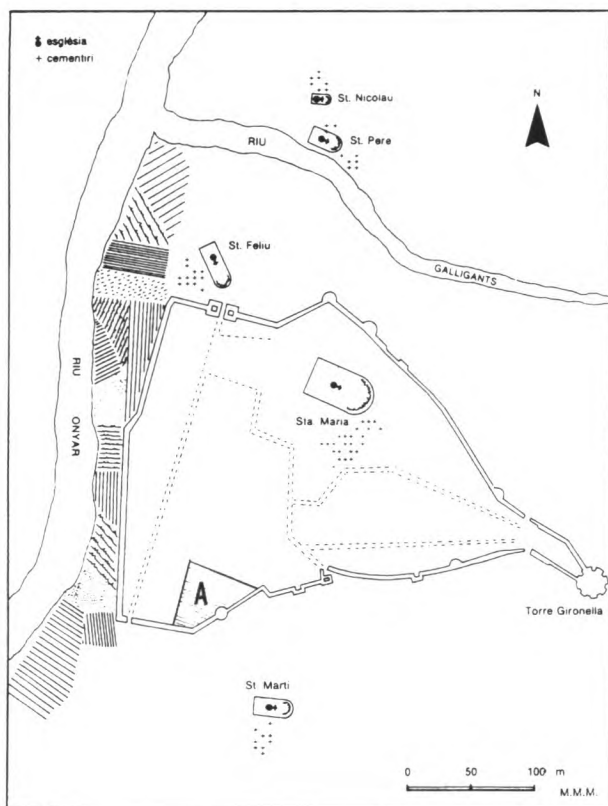

Fig. 1.— Plànol de situació general de l'antic col·legi dels Maristes, indicat amb la lletra A (extret de Roura, 1988; autora: Marta Ministral).

necròpoli tardo-romana i mostra excepcional del creixement baix-medieval de la ciutat; o el cementiri d'empestats de Montilivi (1986), oblidat tant per la seva ubicació com per la seva cronologia, del segle XVII.

El cas dels Maristes

El solar de l'antic col·legi dels Maristes entra de ple en la problemàtica tractada anteriorment. Situat en l'extrem sud del recinte que ocupava la Girona romana i al bell mig del barri vell actual suposa una actuació arriscada tant per la seva extensió, única al nucli antic, com per la seva avançada degradació, agreujada per l'enderroc del vell col·legi l'any 1979 (fig. 1). L'intent de recuperar aquest espai per a la ciutat com a mirador privilegiat del Pla de Girona porta, doncs, a considerar la necessària intervenció arqueològica amb caràcter d'urgència, amb tot el que això implica quant a manca de planificació i d'integració en un programa concret d'investigació.

Així mateix, i a part dels marc teòric suara esmentat, cal plantejar les dificultats, no menys importants, del que podem anomenar el marc pràctic dels treballs arqueològics a realitzar-hi, i que en general fa referència als problemes reals que patim sovint a l'hora de portar a terme qualsevol intervenció arqueològica urbana: la complexitat dels indrets, la manca d'infraestructura, les situacions de risc i d'altres.

El primer problema que se'n planteja, i que difícilment trobem en intervencions no urbanes és d'ordre tècnic, per les característiques mateixes del solar. El

seu espai no edificat d'aquest, que en conjunt supera en escreix els 1000 metres quadrats, presenta una diferència de cotes força considerable (d'uns quinze metres), repartides en tres terrasses diferents que es corresponen amb els antics patis del col·legi (fig. 2). Això suposa, d'entrada, un esforç important d'interrelació que contraresti la verticalitat del registre i en permeti una lectura adequada, tot considerant la complexa sobreposició de les estructures i elements més moderns. En aquests casos, l'especialització del tècnic passa òbviament a un segon terme en tant que, generalment, l'amplitud del registre arqueològic va més enllà d'un o dos períodes cronològics, abastant gairebé sempre des de l'antiguitat fins als nostres dies.

D'altra part, aquesta mateixa disposició del solar dificulta en gran manera els treballs d'excavació, posant en evidència la manca d'infraestructura idònia i l'especificitat d'aquests tipus d'intervenció. La simple retirada de les terres extretes, en un volum prou respectable, provoca seriosos problemes que poden esdevenir un obstacle insalvable pels mitjans tradicionals, sobretot quan l'accés a l'indret, com és el cas, es troba pràcticament envoltat d'escaleres i carrerons estrets. Aquest aïllament pot arribar a ser determinant per als treballs d'excavació quan molt sovint cal l'ajuda de mitjans mecànics per enretirar runa moderna o per eliminar algun element arquitectònic sense interès però excessivament voluminós, o senzillament intervenir per assegurar la seva conservació.

En aquest sentit, cal fer referència als problemes que suposa la conservació de determinades estructures per la complexitat que això representa —és el cas d'un carrer enlairat posat al descobert— i, per altra banda, pel risc que massa sovint suposa per al professional exercir la seva feina al costat d'estructures poc sòlides i d'alçada considerable sense el necessari suport tècnic —esllavissament d'una escala voladissa de 8 metres d'altura— que permetria intervenir a l'interior de les

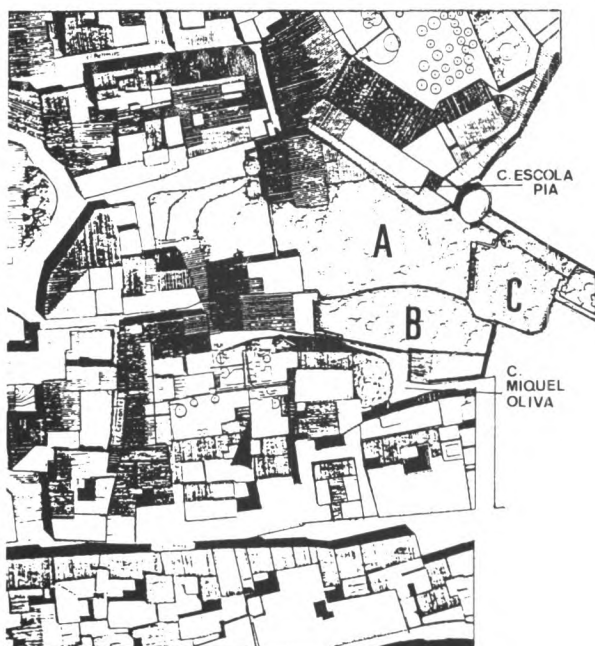

Fig. 2.— Plànol del solar després de l'enderroc del col·legi i abans de la intervenció arqueològica, A: terrassa superior; B: terrassa mitjana; C: terrassa inferior (extret de Diversos Autors, 1986).

zones edificades del solar, actualment semiderruïdes i d'evident perillositat.

2. CONTEXT HISTÒRIC

El solar de l'antic col·legi dels Maristes és un bon exemple del seguit de problemes que planteja tota intervenció arqueològica en un espai urbà respecte a la continuïtat en l'ocupació del lloc i l'articulació amb el seu entorn. Però, no és menys cert que per la seva important superfície resulta molt més atractiva amb vista a uns resultats satisfactoris. D'entrada, el fet d'estar en contacte directe amb la muralla romana ja pressuposa uns orígens llunyans com a zona urbanitzada, just al costat del que seria la porta sud de la ciutat (Nolla, 1987, p. 74). Malauradament, el greu desconeixement que es té sobre la Girona romana no permet d'intuir l'estructuració d'aquesta zona, i d'aquí la importància que suposaria el seu estudi per tal d'alleugerir aquesta mancança. D'altra banda, les notícies i vestigis d'èpoques posteriors no fan sinó augmentar l'interès històric d'aquest espai.

Se sap que el recinte fortificat romà continuà tenint funcions defensives fins a l'ampliació de Pere III, l'any 1362, quan aquest recinte ja es trobava totalment ultrapassat pel que feia a població i construccions (Roura, 1988, p. 32). És obvi, però, que la primitiva fortificació reaprofitada durant l'Alta Edat Mitjana sofrí diverses modificacions. Una de les més importants fou la construcció de l'anomenat castell de Girona o de Cabrera, més tard de Requesens, entre els segles IX i XI. Aquest castell comprenia des de l'entrada sud de la ciutat fins al solar que ens ocupa, del qual en resten els darrers vestigis: una torre rodona datada en el segle XII, que reaprofitava com a fonamentació la planta quadrada d'una d'època romana, un pany de muralla, i una altra torre, aquesta quadrada, que podria haver estat edificada en el segle XIII. La missió del castell era defensar l'accés sud de la població, i perdurà com a tal fins al segle XV, durant el qual encara fou utilitzat en la Guerra Civil.

A part, però, de la informació sobre el sistema defensiu de la ciutat, aquesta zona és sumament interessant per tal de veure com s'articula i com evoluciona un barri al llarg del temps. Sabem, per exemple, que el dit castell tenia un forn en un costat de l'actual solar i algunes cases, les quals formaven part d'un entrellat de carrerons que des de la Força comunicaven (i alguns encara comuniquen) amb la part alta de la ciutat, configurant el Call jueu, que al segle XV arribava fins a la muralla del castell.

Val a dir que els canvis en població que experimentà el barri tingueren una incidència decisiva en l'ordenació del teixit urbà. Així, la comunitat jueva, instal·lada a Girona des del segle X i artífex d'aquesta xarxa de comunicació tan peculiar, marcaria fortament la seva evolució física. Després de l'expulsió de l'any 1492, fou la noblesa qui ocupà la zona i la convertí en residència, modificant el seu traçat. Ja en època moderna, i sobretot al segle XVII, l'església com a poder econòmic que era, en particular el Capítol de la Catedral, s'erigí en propietària de la major part del barri i en alguns casos en reformadora del seu aspecte.

Per altra part, en els darrers 150 anys, el desplaçament del centre socio-econòmic de la ciutat vers l'eixample, ha comportat un canvi qualitatiu en les condicions de vida dels seus habitants i un empobriment de la zona fins a la decisió actual de les institucions d'intervenir-hi (Boadas, 1986, pp. 23-25.)

Tota aquesta evolució ha marcat l'urbanisme de la Força i dels carrers que l'envolten en particular, privatitzant-ne alguns, construint-hi al damunt o obrint-ne de nous. Per tant, doncs, creiem que el buit actual del solar, en tant que zona d'estudi i, alhora, com a punt d'articulació respecte a la resta de l'antiga ciutat i la seva evolució, esdevé vital per comprendre la plenitud i la intensitat anterior, malgrat que els resultats que presentem només responen a l'inici d'uns treballs inacabats i molt limitats, tant en l'espai com en el temps.

3. DESENVOLUPAMENT DE L'EXCAVACIÓ

Sector 1

Situat en el límit est de la terrassa superior, al costat de les restes dels edificis de l'antic col·legi i del mur que el separava del carrer de l'Escola Pia (fig. 3).

Els resultats són molt senzills; per sota del nivell superficial, format sobretot per runa procedent de l'enderroc del col·legi, aparegueren les escales d'accés al pati dels del carrer de l'Escola Pia (U.E.1009). És una escala amb els esglaons fets de rajols units amb argamassa i reforçats per una cantonera de ferro.

Fig. 3.— Vista general de la zona 1 abans de l'inici de la intervenció.

Fig. 4.— La zona 2 durant el procés d'excavació.

L'escala estava limitada per dos murs (U.E.1003 i 1004) fets amb blocs de pedra de Girona, disposats en filades horitzontals i units amb argamassa. A la part superior, en alguns punts, hi havia diverses filades de rajols. El costat dels murs que limita amb l'escala presenta una preparació d'arrebossat cobert amb un estuc de molt mala qualitat.

La darrera troballa efectuada és una claveguera (U.E.1010) feta de rajols units amb morter. Travessa diagonalment la cala per la part nord i després segueix paral·lela al mur que limita l'escala pel costat est.

Totes les troballes efectuades en aquest sector corresponen a l'últim moment de funcionament del col·legi dels Maristes.

Sector 2

Aquest sector comprèn un dels patis de l'antic col·legi, el situat més al sud, entre el pany de muralla conservat i les dues torres edificades en els seus extrems.

Ha estat el més intensament excavat, tant per la seva situació física (més favorable, en principi, per treballar-hi), com per les notícies històriques que se'n tenien, bàsicament l'existència del castell de Cabrera (fig. 4).

Com ja s'ha comentat anteriorment, si bé en principi tot aquest sector tenia un tractament unitari, problemes d'evacuació de terres, esquerdes i perill d'esfondrament de les estructures existents, ens va obligar, sobretot a la segona campanya, a reduir l'activitat a un

seguir de sondeigs allà on era físicament possible, atenent més a criteris de seguretat que no pas d'interès científic.

Estratigrafia: aquest sector venia marcat des de l'inici per uns farcits d'anivellament de gran potència, generals a l'àrea. Un cop retirat el primer superficial (U.E.2001), producte de l'enderroc del col·legi dels Maristes, n'apareixia un altre (U.E.2025) d'uns setanta centímetres de potència, molt compacte, amb abundant material arqueològic, datable a cavall entre el segle passat i l'actual, i que interpretem com un reompliment per crear un espai d'esbarjo del col·legi.

Un nou reompliment general (U.E.2038), d'una potència mitjana d'un metre d'estructura flonja i component heterogeni, aportava material arqueològic molt abundant que anava de la vaixel·la (verd i manganès, blau català i valencià, reflexos metàl·lics), a terrissa (vidrada, grisa), sense oblidar la fauna, els vidres i els objectes de metall. Si bé apareixen materials ben antics, la major proporció de materials moderns ens porta a datar aquest nivell entre mitjan i finals del segle XVIII. Es tracta d'un altre reompliment fet, de ben segur, amb una altra intenció, en aquest cas un hort o un pati.

Per sota començaven a aparèixer diferents àrees. Aquest fet va coincidir en el temps amb el començament de la segona campanya, que per les raons abans exposades va impedir l'excavació d'aquest sector en extensió, obligant-nos a l'obertura de diferents cales de sondeig allà on va ser possible.

El primer sondeig, anomenat 2/6, es va realitzar al centre del solar, en el sector on apareixia un important enderroc a l'anterior campanya. Malauradament, al poc d'iniciats els treballs, es va haver d'abandonar la cala a causa de l'aparició d'un mur que n'ocupava gairebé tota la superfície, en ser-ne impossible la seva ampliació.

El segon va consistir en un petit sondeig al carrer descobert la primera campanya. Tampoc no donà gaire informació per l'absència de material arqueològic en la seva fonamentació.

Finalment, el més important es va realitzar a l'angle nord-est del sector. Aquest, per les seves dimensions, va permetre un treball d'unes certes dimensions i arribar al sòl natural del terreny. A nivell estratigràfic, els elements més importants són unes escales (U.E.2210 i 2226) i el treball sobre la roca mare (U.E.2236) (fig. 5).

El primer és una estructura situada a l'angle nord-est de la cala, formada per una escala que recolza so-

Fig. 5.— Zona 2. Vista general del sondeig RM

bre el mur de tanca nord del sector (M. 24) i un altre mur perpendicular a aquest (M. 37), tot seguint paral·lel a aquest darrer. En el moment de l'excavació apareixien quatre esglaons que es fonamentaven directament sobre la roca mare. Una segona escala (U.E.2226) segueix paral·lela a M. 24 i tot aprofitant el pendent de la roca mare per elevar els esglaons corresponents. Aquests tenen una direcció i una factura ben diferent dels de l'anterior. A més, passen per sota de M. 37 i estan parcialment coberts pels esglaons de la primera escala. Tal vegada, el més sorprenent és la forma de la roca mare en aquest sector. Parlem de l'acció deliberada que s'exerceix sobre la roca calcària tot retallant-la, amb signes d'extracció de blocs ben evidents, en una acció que sembla general a l'àrea i que fa pensar en la utilització de l'indret com a pedrera, prèvia a la urbanització de la zona (fig. 6).

Sector 4

Situat a la terrassa superior de l'antic col·legi. Fou excavat durant la segona campanya. L'elecció del lloc del sondeig vingué determinada, a l'igual del sector 2, pel perill que suposava excavar en zones properes a les estructures de l'antic col·legi.

Amb una superfície total de 150 metres quadrats, limita al sud i oest amb el límit de la terrassa, i a l'est amb la zona 3. Fou ampliada diverses vegades pel nord en funció de les troballes efectuades. L'aparició

Fig. 6.— Zona 2. Sondeig RM. Detall dels senyals de delimitació dels blocs de pedra.

de diverses estructures que ocupaven gran part de la superfície de la cala i la manca de temps feren que no es pogués concloure la seva excavació.

Estratigrafia: per sota d'un nivell superficial, format sobretot per materials procedents de l'enderroc dels edificis del col·legi, apareix el darrer paviment del pati d'aquest (U.E.4002), format per rajols d'aglomerat artificial units amb ciment. El paviment té dues capes de preparació; una primera (U.E.4003), molt prima i formada per ciment i argamassa, i una segona (U.E.4004), més gruixuda, d'argamassa barrejada amb fragments de rajol, ceràmica, fauna i petits codolets.

Amb aquests paviments es relaciona una claveguera d'Uralita amb orientació de NW a SE. En aquest darrer extrem d'uneix a un altre tub procedent del nord i no excavat. Tots dos estarien destinats a la conducció d'aigües residuals durant la darrera fase del col·legi.

Per sota dels nivells de preparació hi ha dos estrats de farciment (U.E.4006 i 4010), de poca potència, i, a l'igual que en l'anterior preparació, formats per material d'escombrera (argamassa, fragments de rajol, ceràmica, vidres i ossos). Aquests estrats cobreixen directament un paviment (U.E.4012 i 4023) de terres sorrenques que s'estén per tota la cala. Aquest paviment està tallat per dos forats rectangulars (U.E.4007 i 4011), de 2,40 metres de llargada, 1,10 d'amplada i 0,50 de fons i orientació nord-sud en el primer cas i 2 metres de llargada, 1,50 d'amplada i 0,90 de fons i orientació d'est a oest en el segon. Els dos forats estan farcits amb sorres, argamassa, material de construcció, ferro, ceràmica i vidre. Fins al moment, no s'ha pogut determinar la funcionalitat dels forats.

Sota el paviment sorrenc apareix un tercer paviment (U.E.4014 i 4037) fet de formigó i terra sorrenca, més o menys compactat i de potència variable. A la part sud hi ha tres forats circulars, revestits interiorment de ciment, on s'havien plantat arbres. Aquest paviment és relativament modern, de la dècada dels quaranta del nostre segle, doncs hi ha antics alumnes dels Maristes que encara el recorden.

Sota els paviments i a la part nord de la cala s'ha localitzat una cisterna (U.E.4028) de grans dimensions. Té la forma rectangular, orientada d'est a oest i mesura 7 metres de llarg i 3 d'amplada. La fondària sobrepassa els tres metres. La coberta és una volta semicircular feta amb una triple capa de rajols disposats longitudinalment i units amb argamassa. A la part de llevant hi ha un forat de grans dimensions i forma irregular, produït molt possiblement en enderrocar-se el col·legi. Aquest forat ha permès l'entrada de runa en l'interior de la cisterna provocant el seu farciment parcial.

Dels murs que tanquen la cisterna, l'excavació només ha deixat visible el del costat nord. Està fet de pedres calcàries i rajols units amb argamassa. A la part est de la cisterna hi ha una estructura feta amb rajols, de 2,65 metres de llarg i 0,90 d'ample que recolliria l'aigua de diverses conductes i la introduiria en la cisterna.

També a la part sud-est hi ha una entrada a la cisterna feta amb rajols units amb argamassa, de forma quadrada i 64 centímetres de costat i una altura màxima de 70 centímetres.

La darrera troballa que es pot relacionar amb el conjunt de les cisternes és un mur (U.E.4024) fet amb carreus de diverses dimensions, alguns dels quals estan tallats, rierencs i fragments de materials de construcció (rajols i teules). Tot el conjunt està lligat amb argamassa. Presenta un revestiment exterior de rajols. A la part inferior fa un angle recte i continua perpendicular al mur. Aquest últim tram no va poder ser acabat d'excavar.

La datació de la cisterna i estructures annexes és molt difícil perquè no s'han pogut excavar nivells d'ocupació que hi estiguin directament relacionats. Tanmateix, pel tipus de construcció, pels materials recollits en els farcits propers, podria haver estat construïda en la primera fase del col·legi o bé poc abans.

Sector 5

Durant la primera campanya d'excavació, l'any 1988, fou necessària la construcció d'una rampa que comunicés la terrassa superior amb la inferior i permetés l'accés d'una màquina excavadora al sector 2.

Un petit replà fet per la màquina uns dos metres per sota del nivell de la terrassa superior deixà l'espai suficient per poder fet un petit sondeig de 2,60 metres de llargada i 2,50 d'amplada.

L'estratigrafia resultant és molt senzilla: sota un nivell superficial de terres remogudes per la màquina, d'uns 30 centímetres de potència, hi ha tres capes (5002, 5003 i 5004) de terres argiloses, poc compactes, amb moltes pedres petites, fragments de pissarra, restes de material constructiu (teules, armagassa) i poc material arqueològic que ens indica una cronologia moderna per als farcits, malgrat l'existència d'un petit grup residual de ceràmiques romanes.

Per sota d'aquests farcits apareix la roca del subsòl (U.E.5005) recoberta per una capa de roca descomposada de potència variable. Els desnivells de la roca del subsòl estan farcits per dos estrats (U.E.5007 i 5008) on és molt més evident la presència de material romà que pot fer suposar una cronologia més antiga per al farciment.

Les petites dimensions del sondeig, la manca d'estructures i estrats d'ocupació fan pràcticament impossible extreure'n alguna informació.

4. CONCLUSIONS

Pel que fa als nivells més antics, només els dos sondeigs en què s'ha arribat a la roca natural del subsòl permeten establir alguna referència a la Girona romana. En la terrassa superior del solar el sondeig efectuat (sector 5) efectuat el 1989 ens mostrà un material molt fragmentat i barrejat en unes capes força homogènies en la seva textura: es tracta de reompliments d'anivellament del terreny, pràcticament al damunt mateix de la roca. En l'altre sondeig, que anomenem RM-89, tot vestigi existent d'època romana ha desaparegut per l'extracció antiga de blocs de pedra. Malgrat la migradesa dels resultats obtinguts, aquests dos sondeigs ens han ofert una aproximació més que acceptable de l'orografia dels terrenys de la Girona romana. Així, observem que la terrassa superior de l'an-

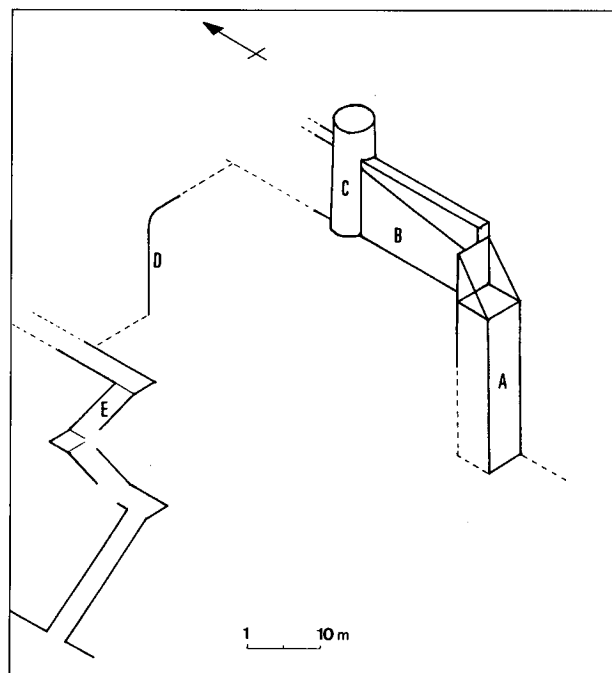

Fig. 7.— Alçada dels diferents desnivells del solar vistos des del sud. A: torre quadrada; B: muralla medieval; C: torre rodona; D: roca del subsòl; E: carrer Dr. Miquel Oliva i Prat.

tic col·legi, la meitat de la qual està conformada per una estructura voladissa, respon a un accident natural del subsòl, configurat per un pendent suau de la roca des de l'actual plaça Claveria (al nord) fins al límit sud-oest d'aquest pati superior, on s'accentua de manera sobtada, en un desnivell d'uns 12 metres d'alçada en 1 o 1,5 metres de marge. Gairebé, doncs, una paret en relació amb el carrer inferior Dr. Miquel Oliva i Prat (límit oest).

Aquesta terrassa superior es troba entre 8 i 9 metres per sobre del pati intermedi (sector 2), la qual cosa ens dóna idea de la inclinació que prenia el terreny. En aquest sentit, la ubicació de la torre rodona, just al límit dels dos patis, i el pendent en les filades dels carreus de la muralla alt-medieval, que uneix la primera amb la torre inferior, esdevenen força reveladors: la torre rodona coincidiria en un punt d'inflexió important del subsòl, mentre que les filades de la muralla en el seu extrem sud ens donarien una diferència de cota entre 4 i 5 metres respecte el seu punt d'arrencada. A més, és precisament en aquest extrem sud on s'assenta la torre quadrada o inferior, la qual, des de l'estança que es conserva, presenta un parament d'uns 20 metres vistos. Cal suposar que aquest impressionant mur aprofitaria la transformació, segurament natural, del pendent de la roca mare en un penya-segat, al qual s'aplicaria el folre d'obra (fig. 7).

De tot això, en podem treure que el sentit de rendibilitzar el terreny al màxim en el traçat de les muralles romanes esdevé prioritari a la vista de la verticalitat d'aquests desnivells, a part, l'alçada desapareguda de la fortificació. Més si tenim en compte la proximitat d'aquest sector en la porta sud de la ciutat, pràcticament a sobre. Així mateix, l'exterior per l'est es pot intuir de forma semblantment pronunciada si considerem que el pati actual de la Casa Agullana, aixecat uns dotze metres en relació amb la base de la mateixa to-

re quadrada (Marquès, 1979 a, p. 88) es deu a un important farcit d'època moderna.

Pel que fa a la muralla pròpiament dita, hem de lamentar-nos de no haver pogut treballar a nivell de fonamentació. Malgrat tot, s'ha comprovat com la torre rodona, amb presència important de carreus romans, anava prenent forma quadrada a mesura que ens apropàvem a la seva base. El seu arrodoniment, doncs, prové de la reutilització alt-medieval de l'estructura, que, a més a més, comporta el seu reforç en doblar-se la seva amplada per la part interior. Aquest fet es pot observar en el pas sota muralla del carrer de l'Escola Pia i des de l'entrada de la torre quadrada.

Aquest parament, de construcció homogènia, a base d'aparell menut força ben disposat, estaria en relació pel tipus d'obra tant amb la torre quadrada com amb dos murs que limiten la zona 2 pel nord (M. 24) i per l'oest (M. 39). Aquest darrer gira en el seu extrem nord fins a juntar-se amb un mur esbiaixat (M. 65) que suporta des de l'interior l'estructura voladissa del pati superior. Aquestes estructures, en funció dels desnivells, configuren un espai tancat per murs de considerable factura que caldria associar a les restes de la fortificació medieval que existia a l'indret i que prenia el nom de castell de Cabrera (Marquès, 1984, pp. 23-24). Aquesta fortificació va ser l'encarregada de mantenir la seguretat i control de la porta sud de la ciutat des del segle XI als XIV. La seva funció s'anà diluint paral·lelament a la construcció de les noves muralles, que englobaven la totalitat del nucli de Girona a banda i banda de l'Onyar. Sabem per referències documentals que l'estat en què es trobava en els seus darrers moments era força lamentable a causa de les diverses escomeses sofertes. Això ens ajuda a comprendre tan la magnitud de les restes aparegudes com el gran enderroc descobert (i no excavat) a l'extrem de la zona 2.

L'interior d'aquest espai el trobem amb alteracions d'importància. Malauradament, en la terrassa superior (zona 4) no s'ha pogut portar a terme una excavació com cal, tot i els resultats obtinguts. En la zona 2, però, el sondeig RM-89 ha confirmat les sospites dels treballs anteriors sobre l'alteració humana del subsòl, és a dir, l'extracció dels blocs de pedra. Aquests blocs, força regulars, foren probablement utilitzats en la construcció o reforma dels mateixos murs de defensa que envolten el recinte. El procediment emprat, a jutjar per les empremtes deixades en la roca, respon a la tècnica de delimitació del bloc i aixecament per tasconets. Altres empremtes podrien insinuar alguns tipus de fixació d'estructures simples o d'encavallaments de fusta relacionats amb la mateixa activitat.

Un cop perduda la seva funció defensiva, a finals del segle XIV i primera meitat del XV, aquest espai actua com a zona de pas i de connexió entre la Força, el carrer d'Alemanys i el conjunt de Sant Martí Sacosta, com ho demostren unes escales que ascendeixen vers l'obertura existent a la muralla, i que permetrien la perllongació de l'actual carrer de l'Escola Pia. Semblaria, fins i tot, que el buit deixat per l'antiga fortalesa beneficiaria el Call, del qual possiblement dependria.

A començaments del segle XVI el solar s'utilitza com a hort i pati. Això implica el tancament del recin-

te i el desplaçament de la zona de pas arran de la muralla i en conseqüència la configuració d'un carrer anomenat de la Presó (fig. 8). Aquest carrer pujaria de dret des de la Força per l'actual carrer Dr. Oliva i Prat, (Marquès, 1979 b, p. 92) travessaria l'antic mur oest (M. 39) del castell i seguiria fins arribar a la torre quadrada, on giraria vers la mateixa tirada del carrer de l'Escola Pia, amb el qual en formaria un de sol. La importància d'aquest recorregut devia ser notable en tant que actuava de verdader camí de ronda entre la Força i Torre Gironella per mitjà del carrer d'Alemanys, alhora que comunicava amb l'exterior per l'obertura de la muralla (Canal, 1989). Seria en aquest moment quan es construïen unes escales per a salvar la diferència de nivells de circulació entre un hort i l'altre.

Entre finals dels segle XVI i inicis del XVII les reformes de la Casa Agullana i els farcits d'aterressament per al tancament de l'espai veí com a pati fora la muralla provoquen també canvis a l'altre costat. D'una banda, s'inutilitza la porta oberta a la muralla en època baix-medieval i es desplaça a l'altre costat de la torre rodona per mitjà d'un nou forat, i per l'altra, la urbanització del carrer de l'Escola Pia en el sector de Sant Martí Sacosta tal com el podem veure ara. Com a conseqüència d'aquestes reformes el nivell de circulació del carrer de la Presó en el tram que uneix les dues torres del solar s'enlaira uns dos metres per sobre l'existent. Aquesta operació suavitzava així la in-

Fig. 8.— El carrer de la Presó, posat al descobert durant la primera campanya.

clinació del carrer però, a la vegada, necessita la perllongació de les escales que pugen des de la Força en el seu extrem sud (torre quadrada). Al mateix temps, s'uniformitza tot el paviment a base de petits còdols ben disposats i afermats per compressió de la mateixa terra.

Durant la segona meitat del segle XVII es produeix la privatització del tram de carrer de la Presó comprès entre l'actual Escola Pia i Dr. Oliva i Prat i que deixarà aquests carrers amb el seu traçat actual. Aquesta privatització permet l'ampliació de l'edifici que tanca-va el carrer per la banda baixa i també la reordenació de l'espai interior restant. Aquesta reordenació es porta a terme mitjançant la construcció d'una gran cisterna que aprofita l'obertura antiga de la muralla i el re-ompliment de tota la zona propera fins alçar-la gairebé 1,50 metres. Per altra banda, en la terrassa superior també es construeix una altra cisterna de grans dimen-sions, al mateix temps que s'aixeca el nivell de l'últim tram de carrer privalitzat. Aquest reompliment, prote-

git per sòlids murs de contenció tanca definitivament la zona 2, a la qual només es podrà accedir per l'oest o bé posteriorment per unes escales de nova construc-ció. Així doncs, l'espai que denominem com a zona 3, arran de la torre rodona, assoleix el mateix nivell que la terrassa superior amb un farcit màxim d'uns dos metres per sobre del carrer de l'Escola Pia.

Totes aquestes importants transformacions es cor-respondrien amb les reformes arquitectòniques que es realitzen en la mateixa època en els edificis que resten en el solar i en d'altres de veïns. Aquest esperit refor-mador es deu principalment a l'impuls i poder econò-mic del nou propietari del barri, el Capítol de la Catedral, que progressivament anirà ampliant el seu patrimoni immobiliari en tots aquests carrers. Podem dir que aquest espai no patiria cap més modificació important fins al canvi de segle actual, quan aquests horts i/o jardins esdevenen patis, amb canvis en la se-va pavimentació, fruit de la seva utilització per l'antic col·legi dels Maristes.

BIBLIOGRAFIA

- BOADAS J. (1986) *Girona després de la Guerra de Successió*, Monografies de l'Institut d'Estudis Gironins, XIII, Girona.
- CANAL J. (1989) La Torre Gironella, castell del comtat de Girona, *Revista de Girona*, 133, Girona, pp. 51-53.
- Diversos Autors (1986) *Jardins del Barri Vell*, Ajuntament de Girona, Girona.
- MARQUÈS J. (1979 a) *Girona vella 1*, Ajuntament de Girona, Girona.
- MARQUÈS J. (1979 b) *Girona vella 2*, Ajuntament de Girona, Girona.
- MARQUÈS J. (1984) *Casals de Girona (IV)*, Ajuntament de Girona, Girona.
- NOLLA J.M. (1987) *Girona romana. De la fundació a la fi del món antic*, Quaderns d'Història de Girona, 2, Ajuntament de Girona & Diputació de Girona, Girona.
- ROURA G. (1988) *Girona carolíngia. Del 785 a l'any 1000*, Quaderns d'Història de Girona, 4, Ajuntament de Girona & Diputació de Girona, Girona.